

SUMARI

Pòrtic	11
I. Nosaltres, els europeus. La literatura catalana en l'espai intel·lectual europeu.....	15
II. Barcelona és Capital. Una ciutat per a pensar Europa	87
III. Barcelona i els meridians literaris. La literatura catalana en <i>La República Mundial de les Lletres</i>	99
IV. Un nou estat europeu. La literatura catalana l'endemà de la independència.....	177
V. Cloenda i conclusions. Literatura catalana, lite- ratura europea	237

PÒRTIC

L'objectiu d'aquest assaig de literatura comparada¹ és doble: parlar de literatura europea i de literatura catalana. Aquesta doble condició és, però, redundant. La condició europea de la literatura catalana és ineludible; però cal preguntar-se quina pot ser l'aportació més important que pot fer una literatura com la nostra a la idea d'Europa. D'altra banda, cap pràctica de la literatura comparada pot esborrar

1. Versions prèvies d'alguns dels escrits que formen aquest llibre van publicar-se anteriorment: «L'espai intel·lectual europeu», *L'Espill*, 50, 2015; p. 63-74. «Nosaltres, els europeus. La cultura catalana en l'Espai Intel·lectual Europeu», *Concret*, 1, 2019; p. 211-225. «Interliterariness and the Literary Field: Catalan Literature and Literatures in Catalonia», en Joan Ramon Resina (ed.): *Iberian Modalities*, Liverpool; Liverpool UP, 2013; pp. 62-80. «L'escriptor català i la tradició», *L'Espill*, 44, 2013; p. 127-155. «Processos d'interliterarietat a Catalunya. El comparatisme de Dionýz Durišin com a proposta per a la literatura catalana», *Catalan Review. International Journal of Catalan Culture*, XXVII, 2013; p. 157-172. «Dónde está el meridiano? Guillermo de Torre y Agustí Calvet Gaziol: un diàleg frustrado», *452ºF Revista de Teoria de la Literatura y Literatura Comparada*, 11, 2014; pp. 43-63. «La República Mundial de les Lletres. Perspectiva des de la cultura catalana». *Afers. Fulls de recerca i Pensament*, 92, 2019; p. 71-106. «Barcelona-València. Cal passar per Madrid?», en Gustau Muñoz, Vicent Olmos (eds.): *País Valencià. Present i futur*, Catarroja, Afers, 2021; p. 151-169. Pel que fa a la perspectiva comparatista des del punt de vista de la literatura catalana, v. Antoni Martí Monterde, Teresa Rosell (eds.): *Comparatistes sense comparatisme*, Barcelona, Edicions UB, 2018; Antoni Martí Monterde, Teresa Rosell (eds.): *El comparatisme en els escriptors catalans. La literatura comparada a Catalunya*, Barcelona, Edicions UB, 2019. Tots aquests treballs previs s'emmarquen en les activitats del Grup de Recerca Literatura Comparada en l'Espai Intel·lectual Europeu de la Universitat de Barcelona.

la perspectiva des de la qual escriu el comparatista, que no és ni un cosmopolitisme retòric i ben sovint fals, ni una pretesa equidistància amb totes les tradicions literàries.

D'una banda, en la primera part d'aquest llibre, volem exposar una idea d'Europa com a espai intel·lectual, tot subratllant la necessitat que Europa es consideri com a tal. Al seu costat, resseguirem la tradició europeïsta de la cultura catalana, en la construcció d'aquest espai intel·lectual europeu, amb especial atenció al paper de Barcelona com a capital cultural. Tots dos eixos conflueixen en un tercer objectiu major: aportar l'exemple català als debats internacionals sobre Europa. Escrivim aquestes pàgines des del convenciment que són moments molt delicats per a Europa, i molt incerts per a Catalunya. En tot cas, esperem que les lectures aquí articulades i els arguments dels diversos escriptors convocats serveixin per superar els respectius tràngols concèntrics amb confiança.

En aquest sentit, tot partint de la convicció que la literatura catalana és una literatura europea més, discutirem el paper assignat a la nostra literatura en l'anomenada República Mundial de les Lletres. Mentre estàvem enllestitint aquest llibre vam conèixer la trista defunció de Pascale Casanova, la investigadora que va popularitzar el concepte a finals del segle xx; amb el degut respecte per la seva persona, hem decidit no modificar cap de les argumentacions severes que ens mereix la seva obra, i que d'altra banda ja han estat exposades en públic i en la tasca docent des de fa molt de temps. Es tracta d'un capítol que pot semblar reivindicatiu, i segurament ho és; però parteix d'una necessària refutació a la consideració que ha tingut la literatura del nostre país en els darrers debats

de la postglobalització, en benefici de la literatura en llengua castellana a Barcelona. Entenem la postglobalització no com un mer calc de la teoria postcolonial, postnacional o postmoderna, sinó com una època en què la globalització ja és un fet consumat i cal pensar una nova manera de relacionar-se amb la tradició. Al cap i a la fi, la idea de Weltliteratur² de Goethe va ser un primer i enlluernador intent de pensar la mundialització dels béns culturals, molt abans de la reflexió marxista sobre la infinita circulació de les mercaderies.

En darrer terme volem començar a pensar la situació de la cultura —i especialment la literatura— a Catalunya, l'endemà de la independència. Al marge de les posicions de cadascú al respecte, no podem esperar a ser independents —o no— per a començar a reflexionar sobre aquest tema. Tant si Catalunya esdevé un estat independent com si no, la situació de la cultura catalana en el marc europeu i les relacions amb la cultura espanyola s'han transformat de manera definitiva en els darrers anys, i ha recuperat la dimensió que tenia en el tombant de segle XIX i primer terç de segle XX. Ara no es tracta de resseguir la Història d'aquestes relacions; això formaria part d'un altre tipus de llibre. El que passarà a partir d'ara és un repte i un enigma. Hem de pensar sobre això. De fet no ens podem permetre no pensar-hi; per nosaltres, però sobretot per responsabilitat europea.

Catalunya és un magnífic laboratori de la identitat cultural europea. De vegades, la complexitat de Catalunya i dels

2. Sobre la idea de Weltliteratur com a precedent de la literatura comparada, v. Antoni Martí Monterde: *Un somni europeu. De la Weltliteratur a la Literatura Comparada*, València, PUV, 2011. Antoni Martí Monterde, Enric Sullà: *Weltliteratur i Literatura Comparada. Perspectiva des d'Europa*: Barcelona, Edicions UB, 2021.

Països Catalans és vista amb un cert dramatisme; però no som pas excepcionals. Som un exemple més de la complexitat i diversitat europea, com el cas belga, l'escandinau, el balcànic o el suís, entre d'altres. Catalunya s'assembla molt a Europa, com si fos una Europa en miniatura, dins la mateixa Europa. Però cal pensar-hi. Els catalans podem fer-hi aportacions, en el sentit profund de la paraula, perquè la Unió Europea sigui alguna cosa més que una juxtaposició de burocràcies. La nostra posició ens ho permet, més encara, ens hi obliga fins i tot des del punt de vista eticopolític. I tenim l'avantatge de comptar amb uns escriptors que sempre han estat conscients que ser catalans era la seva manera de ser europeus.

Atesa la importància que tenen les grans ciutats en la civilització global actual, al llarg de tot l'assaig reflexionarem sobre la noció de Capital Cultural,³ tot assenyalant la importància de Barcelona com una ciutat per a pensar Europa.

3. El terme *Capital*, que prenem fonamentalment de les teories sociològiques de Pierre Bourdieu, ha estat desenvolupat, pel que fa al tema que ens ocupa, per Christophe Charle: *Paris, fin de siècle. Culture et politique*, París, Seuil, 1998; *La crise des sociétés impériales France, Allemagne, Grande-Bretagne, 1900-1940, essai d'histoire sociale comparée*, París, Seuil, 2001; Daniel Roche (ed.): *Capitales culturelles, capitales symboliques. Paris et les expériences européennes XVIIIe-XXe siècles*, París, Publications de la Sorbonne, 2002; *Capitales culturelles et Rayonnement culturel. XVIIIe-XXe siècle*, París, Éditions Rue d'Ulm, 2004; Christophe Charle (ed.): *Le temps des capitales culturelles XVIIIe-XXe siècle*, Seyssel, Champ Vallon, 2009. Quan utilitzem aquest terme en el sentit fort de ciutat Capital cultural, l'escriurem en majúscula.

I

NOSALTRES, ELS EUROPEUS

La literatura catalana en l'espai intel·lectual europeu

Catalunya, doncs, en renéixer, entra a la vida política europea sota el signe de la pau. Pacifisme, europeisme i catalanisme són, per als catalans, una mateixa cosa.

NICOLAU M. RUBIÓ I TUDURÍ (1933)

Europa és, primer que res, una tradició intel·lectual. I una tradició no és simplement un passat —un record, una enyorança—, ans bé una continuïtat d'aspiracions fecundes. No sols una supervivència, sinó més encara, una vivència —una vivència actual i insubornable—. Una tradició en la qual tots formem, i a la qual no ens podem —ni devem— sostreure. (...) A més a més, que hi ha una certa dosi de veritat —a l'art contemporani hem trobat alguna confirmació— en allò que «tot el que no és tradició és plagi» (...) Europa és també, per tots nosaltres, un imperatiu moral, una obligació indeclinable. Hi ha quelcom que cal salvar, de vell; hi ha quelcom que cal bastir de nou. Ambdues coses tenen el mateix nom: Europa.

JOAN FUSTER (1948)

Contra el cansament

Aviat —molt més aviat del que sembla— farà un segle que Edmund Husserl va pronunciar a Viena aquestes paraules com a conclusió del seu discurs «La crisi de la Humanitat europea i la filosofia»:

El perill més gran d'Europa és el cansament. Si com a «bons europeus», lluitem contra aquest perill dels perills, amb aquell coratge que no es descoratja ni tan sols davant d'una lluita infinita, aleshores renaixerà de les flames anihiladores de la manca de fe, del foc lent de la desesperança quant a la missió d'Occident respecte a la humanitat, de les cendres del gran cansament, el fènix de la nova interioritat de la vida i d'una nova espiritualització com a penyora d'un tutor gran i llunyà de la humanitat: perquè només l'esperit és immortal.¹

No cal insistir a recordar ara la resta dels arguments de Husserl, ni el difícil context en què va dir aquestes paraules en conferències pronunciades a l'Associació Cultural de Viena, el 7 i el 10 de maig de 1935. Però sí que cal esmentar-ne un dels punts de partida: «Les nacions europees estan malaltes. Europa mateixa, es diu, està en crisi.» És necessari tenir presents aquests mots, especialment, per com hi ressonen unes altres paraules semblants, de Paul Valéry. No ens referim només a l'implacable aforisme inicial: «Nosaltres, les civilitzacions, ara sabem que som mortals», sinó al que diu unes ratlles més avall: «El que dona a la crisi de l'esperit la seva profunditat i la seva gravetat, és l'estat en què es troba el pacient.»² Certament, la Crisi de l'Esperit europeu, terme que ha acabat per denominar tot un període de la història cultural —i no només cultural— europea, tenia en 1919 o en 1935 unes ressonàncies molt concretes, morals i mortals.

1. Edmund Husserl (1935): «La crisi de la Humanitat europea i la filosofia», en *Fenomenologia*, trad. i ed. de Francesc Perenya Blasi, Barcelona, Edicions 62; p. 224-225.

2. Paul Valéry (1919): «La crise de l'esprit. (Première lettre)», [Londres, Athenaeum, 1918 / París, Nouvelle Revue Française, 1919], en: *Variété*, París, NRF, 1924; p. 11-17.

A risc de semblar massa optimistes —dins del catastrofisme—, cal assenyalar que els diagnòstics de Valéry i Husserl, i tants d'altres que quedarien compresos en el parèntesi que marquen els seus noms, són encertats; i fins i tot perfectament vàlids per a descriure la situació actual. Avui, però, no sortim de cap guerra europea o mundial, ni anem cap a una altra; i, en canvi, la sensació de crisi —no només econòmica— resulta indeleble, i afecta també la idea mateixa d'Europa. En canvi, i aquí aclarim la nota optimista: no només no hi ha raó per a tal catastrofisme —dit sigui des de l'escepticisme en el qual sempre cal emmarcar aquest tipus de reflexions, perquè no és possible desentendre's del clima general que ens envolta—, sinó que podem afirmar que Europa es troba millor situada que mai no ja per a superar la seva crisi (que és també una crisi d'identitat, i no només política o econòmica)—, sinó també per a entendre-la i, per tant, evitar que continuï, s'acreixi i es repeteixi.

Per tal d'aconseguir-ho —com insinuava Valéry— no cal un heroisme. Cal distanciar-se'n i pensar.

És a dir: cal donar una resposta intel·lectual a la crisi europea.

Per a fer-ho, ens proposem reflexionar sobre l'espai intel·lectual europeu, tot afegint-hi una meditació constructiva sobre la pròpia perspectiva: Catalunya és un dels pocs llocs d'Europa on no hi ha euroescepticisme. Aquest fet, extraordinari, no és pas balder, ni casual. I mereix una major atenció, no ja per Catalunya sinó, sobretot, per Europa, on no solen trobar-se zones d'entusiasme tan clares i distintes.

Aquest fet no és inexplicable; s'ha de considerar com el resultat d'una vocació europea, de matriu política, i sobretot

cultural, que és la gran aportació que pot fer el nostre país per aconseguir que Europa superi el cansament de les seves velles nacions estat malaltes. No estem parlant d'un relleu generacional-nacional. Catalunya no és una nació jove; però no és França o Anglaterra, ni tan sols Alemanya o Itàlia, nacions culturals més recents; és a dir, no és un estat europeu de patent, i no només per la manca d'un estat. En canvi, això, de moment, li atorga una posició renovadora en el debat. Precisament perquè no era un estat en el moment que la Unió Europea va constituir-se, ha presenciada des de fora (o a través del filtre refractari d'Espanya) els seus processos institucionals com un testimoni silenciós i expectant, o amb veu però sense vot, i s'hi ha hagut d'afegir d'una altra manera, alternativa a les institucions: amb el discurs. Un discurs que no data de la segona meitat del segle xx, sinó de força abans. Estem parlant d'una consciència europea forta, i d'allò que és possible construir amb aquesta força que alhora és conscient de la seva feblesa, que l'actual estructura estatal europea —conscient només de la seva força— eclipsa. Parlem-ne, doncs, com a catalans i europeus.

Pensar Europa, pensar-se en Europa

Europa necessita pensar-se. Aquesta és la premissa inicial d'aquest assaig, n'és alhora també l'eix i, fins i tot, el punt d'arribada: Europa necessita pensar-se en clau intel·lectual, si vol ser un espai compartit raonable. Ara bé: abans d'intentar caracteritzar l'espai intel·lectual europeu, cal reconèixer que la nostra reflexió ha d'implicar també la consciència de la precària situació en què es troben els seus termes fonamentals: la idea d'Europa i la figura de l'intel·lectual.

Aquest llibre va gaudir d'un Ajut a la Creació Literària
de la Institució de les Lletres Catalanes, l'any 2018.

© del text: Antoni Martí Monterde, 2022

© d'aquesta edició:

Pagès Editors, S L, 2022

Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida

www.pageseditors.cat

editorial@pageseditors.cat

Primera edició: març de 2022

ISBN: 978-84-1303-348-8

DL: L 148-2022

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L

www.bobala.cat

◀ imprès a **lleida** ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.